

(Utsnitt av artikkelen "'Rasisme' - avsløring eller tilsløring ", trykt i Per Bakke og Per Saugstad (red): Innvandring - fakta og problemer. Ad Notam/Gyldendal, Oslo 1993.)

Sigurd Skirbekk:

Rasismefortolkning - kampen om de kulturelle kodene

Sykdom og smitte

På nyåret 1987 kom det en annonse på trykk i Aftenposten med teksten "Forsvar deg selv, ditt folk og kommende generasjoner mot fremtidsblinde politikere". Annonsen karakteriserte informasjonen om norsk innvandringspolitikk som "menings-fascisme" og oppfordret folk til å danne grupperinger som kunne kjempe imot den offisielle politikken.

Aftenposten tok altså inn annonsen. selv om avisen redaksjonelt tok avstand fra teksten. Til forsvar for sin åpenhet skrev redaktøren: "Vi tror at norsk presse bør være meget varsom med å kriminalisere legitime oppfatninger. Det er farlig å lyse andre meninger i bann". Arbeiderbladet, som ikke tok inn annonsen, ga Aftenposten et tilsvarende svar i en leder 19. januar: "Generelt kan vi gjerne slutte oss til slike banaliteter. Men ikke når det gjelder rasisme, eller meninger som kan utløse rasistiske holdninger hos leserne. Derfor tar Arbeiderbladet konsekvent ikke inn annonser som fører til hets, terror og umenneskelighet for de svakeste blant oss, innvandrere og flyktninger". Avisen slo deretter fast: "Det er en skam at vi i Norge, med et så lite innvandrings- og flyktningeproblem, ikke makter å løse disse spørsmålene på en moralsk høyverdig måte".

Dagen etter var det et stort møte i Oslo Jern og Metall der Reiulf Steen, ifølge avisreferatet, blant annet uttalte: "Rasisme er en sykdom som vi alle kan bli rammet av. Vi er alle disponerte til å bli rasister, under bestemte forhold og omstendigheter." Jern og Metalls leder, Ellen Stensrud, fulgte opp: "Så lenge vi har økonomiske problemer, vil flere bli smittet. Derfor er det viktig at vi, i likhet med bedriftshelsetjenesten, driver forebyggende arbeid. Ellers frykter jeg at sykdommen brer seg langt inn i våre rekker."

I tillegg til sykdomsdiagnosen finner vi flere andre diagnostiske fortolkninger av motstanden, som hatefulle holdninger og som mangel på opplysning. - "Den som hater og går til rasistiske aksjoner, fratar seg selv evnen til å tenke fritt og uten fordommer", uttalte til eksempel psykiateren Leo Eitinger, uten at det samtidig ble sagt at også andre former for hat kunne virke blokkerende på fri tenkning. Sosialministeren ga denne diagnosen, da Dagbladet i april 1987 presenterte henne for en MMI-undersøkelse som viste at 51 pst av et representativt utvalg mente at Norge burde ta imot færre flyktninger enn vi gjorde, mens en fjerdedel mente vi kunne holde oss til det antallet vi dengang tok imot og bare 8 pst ville ta imot flere: "Frykt, uvitenhet og manglende offentlig engasjement er årsaken til at vi så tydelig markerer at vi er oss selv nok".

I den følgende perioden ble det vist stort engasjement fra myndigheter, organisasjoner, presseorganer og NRK for å endre folks holdninger. Kampanjer som Ja til et fargerikt fellesskap ble lansert av Røde Kors og fikk tverrpolitisk oppslutning. Organisasjonene NOAS og SOS-Rasisme fikk økende statlig støtte. I skolemiljøer ble det, etter svensk mønster, delt ut jakkemerker med teksten Ikke mobb kameraten min. At disse merkene ikke bare ble oppfattet som private markeringer, forteller en episode som som skolesjefen i Oslo, Steinar Riksåsen, fikk oppleve. Ifølge et presseoppslag hadde noen skoleelever forsøkt å feste merket på jakkeslaget til skolesjefen. Han hadde da tatt merket av igjen og sagt at han var nøytral i denne debatten. Dette førte til at noen av elevene sendte et brev til SOS Rasisme, som ble gjengitt i Dagbladet. Her het det: "Skolesjefens holdning er svært skremmende. Rasisme er ifølge norsk lov forbudt, og som sådan straffbart. Det å være nøytral i spørsmål om rasisme må derfor ses på som kriminelt".

Det er grunn til å se nærmere på problemstillingene i den norske pressens presentasjon av innvandringen i de tre åra mellom årsskiftet 1986/87 og til årsskiftet 1989/90. Det er i denne perioden at innvandringen fra fremmede verdensdeler blir merkbar for folk flest, i alle fall i sentrale bystrøk. Det er også i denne perioden vi finner den første artikulerte og organiserte motstand mot innvandringen. En studie av hvordan pressen og andre sentrale media har forholdt seg til dette, kan fortelle mye om fortolkende tradisjoner i vårt land, noe om pressens makt og om et reaksjonsmønster som fortsetter på 90-tallet, foruten litt om selve saksforholdet.

Møtet med den nye utfordringen er ikke preget av en analytisk tilnærming, av en systematisk studie av sakens omfang og karakter, av en tilrettelegging av forskjellige fortolkninger av forholdet, av en argumentativ prøving og av avveide beslutninger i forhold til en langsiktig tilpasning. I den treårsperioden vi her snakker om, har mediene heller bombardert publikum med serier av sjokkerte enkeltepisoder, der det ikke har vært lett å skille mellom saksopplysning, tolkning og emosjonell symbolikk. Oppfatningene om at motstand mot vår form for innvandring må være utslag av en slags farlig sykdom, kan ha virket selvforsterkende. Av dette følger at den eneste anstendig reaksjonsmåte må bestå i å isolere en sykdom og å hindre smitte fra å spre seg. De som i ettertid skal lese norske aviser fra disse åra, vil utvilsomt kunne finne flere likhetstrekk mellom den samtidige kamp mot AIDS og kampen mot RASISMEN. - Fra medisinen vet vi at det kan gå galt hvis en sykdom diagnostiseres feil. Enda verre kan det gå dersom vi i sykdomsdiagnosen også tar med ting som ikke har noe med sykdom å gjøre, men som heller er uttrykk sosiale prosesser og kulturelle konflikter.

(...)

Bygderasisme og folkelige fordommer

Moral og forpliktelse

Økonomi og folketall Kamp mot vold

Kulturkonflikt og ytringsfrihet

(...)

Flere forklaringer

Mange media-arbeidere synes å ha gått ut fra at én type handling bare kan ha én type forklaring - konflikter mellom innvandrere og nordmenn må ha sammenheng med rasisme. Og ettersom rasismen er kriminalisert, kan avsløringen og fordømmelsen bli mer nærliggende enn analysen.

Dette er en holdning til atferdsforklaring som er helt på kollisjonskurs med samfunnsvitenskapelige tilnærminger. Her vil vi først understreke at før vi kan snakke om forklaringer, må vi vite med sikkerhet at det vi vil forklare virkelig er reelt og at det har krav på en viss representativitet. Deretter kan vi sette opp forskjellige hypoteser eller mulige forklaringer på fenomenet. Hvis vi så har metoder til å dekomponere det som skal forklares til oversiktlige enheter, kan en analyse si noe om hvilke mulige forklaringer som virker sannsynlige og hvilke som virker lite sannsynlige.

En forutsetning for en slik forskning er at vi i utgangspunkt er klar over at flere forklaringer er mulige på et fenomen som konflikt mellom individer og grupper av ulik etnisk tilhørighet. Som et utgangspunkt kunne vi trekke inn fem fagtradisjoner og liste opp f.eks. 25 typer av konflikter:

Juridiske forklaringstyper:

1. Konflikten kan skyldes ulike vurderinger av holdbarhet og juridisk relevans av de opplysninger som legges fram. (Er asylsøkernes opplysninger falske eller ekte?)
2. Konflikter i synet på vektleggingen av partielle og universelle prinsipper. (Skal de innvandrere som får organisasjonsstøtte og mediadekning antas å være spesielle tilfeller eller ikke?)
3. Konflikter i fortolkningen av "asylrett". (Er dette en rett for visse kategorier av utlendinger i forhold til f.eks. den norske stat eller er asylretten én stats rett i forhold til andre staters borgere?)
4. Konflikter i synet på menneskerettstenkningen. (Står visse konvensjoner om menneskerettigheter over norsk lov, eller har de bare legal gyldighet i den grad norsk lov har innarbeidet dem i avgrensede sammenhenger?)
5. Konflikter i synet på bevisbyrde og sannsynlighet. (Har vi plikt til å ta imot alle som vi ikke kan garantere trygge levekår for i hjemlandet, eller har asylsøkerne selv plikt til å bevise at de er i akutt fare?)

Psykologiske forklaringstyper:

6. Konfliktypen kan være forskjellige former for individuelt uvennskap, fra fyllekrangel til rivalisering, der etnisitet kan bli en del av konfliktbegrunnelsen uten å være det opprinnelige konflikt-grunnlaget. ("Vi" innfødte mot "de" innflytterne.)

7. Konflikter mellom personer med ulik etnisk bakgrunn kan ha sammenheng med opplevd misunnelse eller med følelse av utestengning. (Oppfatninger om at enten innvandrere eller innfødte er privilegerte)

8. Konflikter mellom individer kan skyldes at forskjellige atferdsformer fortolkes etnosentrisk. (Bråkete opptreden fortolkes som truende atferd, fleipete framferd fortolkes som provoserende mangel på moral)

9. Konflikten kan skyldes ønsker om økt selvrespekt ved å kunne se ned på noen. (Den sosiale hakkeloven)

10. Personmotsetningene kan ha underliggende psykiske forklaringer (Ubevisste aggressive tendenser projiseres over på fremmede)

Sosiologiske forklaringstyper:

11. Konflikten kan skyldes grupperinger med ulik etnisk bakgrunn som konkurrerer om de samme knappe godene. (Arbeid, bolig, sosialstønad)

12. Konflikter mellom grupper kan henge sammen med at de ser hverandre som motparter i et spill rettet mot egne klasseinteresser. (Mistanke om at arbeidsgivere utilbørlig foretrekker fremmede med lave lønnskrav, eller innfødte som er språklig sikre)

13. Konflikter kan forekomme mellom yrkesgrupper med ulike normer for arbeidsinnsats. (Bør bedriften og sjukekassa ses som medspiller eller motspiller?)

14. Mange konflikter henger sammen med at forskjellige etniske grupper har ulike skikker og livsvaner. (Varierende normer når det gjelder klær og mat, rollemønstre og forhold til andre.)

15. Konflikten kan ha sammenheng med usikkerhet om lojalitet. (Hvilken side vil asiatiske innvandrere ta i eventuelle framtidige konflikter mellom Europa og Asia?)

Kulturvitenskapelige forklaringstyper:

16. Konflikter kan henge sammen med uforenlige verdier av religiøs, rettslig og etisk art. (Rushdie-saken)

17. Konflikter kan skyldes ulik prioritering av verdier som integrering og kulturell egenart. (Felles skoleklasser eller segregerte skoler)

18. En del konflikter kan tilbakeføres til motsetninger mellom en historisk framvokst norsk felles kultur med en indre sammenheng og oppfatninger til innvandrere og andre som ikke

identifiserer seg med denne historien. (Oppfatningene av "det norske" kan bli unødig konfliktfylte, formelle eller bare framstå som en sum av utvendige identitets-merker.)

19. Konflikter mellom grupperinger i synet på hvor mangfoldig en sunn kultur bør være (Representerer innvandrerrinnslagene en berikelse eller fører de til en usunn utvanning av nasjonens felles moralske appellgrunnlag?)

20. Konflikter i synet på hvilke forpliktelser vi har for framtidige generasjoner. (Pliker vi å sørge for at også framtidige slekter skal kunne videreføre spesifikt norske kulturtradisjoner, blant annet for å bidra til et funksjonelt mangfold av kulturelle tilpasningsformer blant moderne stater?)

Biologiske forklaringstyper:

21. Vi kan finne konflikter, med arvemessige implikasjoner, i synet på om det er riktigst å prioritere nære individuelle hensyn eller langsiktige slektshensyn. (Er det mest moralsk å ta imot de elendigste eller de sunneste?)

22. Konflikter kan oppstå på grunnlag av genetisk programmerte forsvarsreaksjoner i møtet med det avvikende eller fysisk fremmedartede. (Etologer hevder at det er toleransen som er tillært, ikke frykten for det fremmede)

23. Konflikter kan oppstå på grunn av selektiv mobilitet fra visse land, dette kan føre til at disse innvandrene blir oppfattet som mer begavete eller som mindre begavete enn den etablerte normalbefolkning. (Folk kan bli konkurrert ut eller påført ekstra sosiale byrder)

24. Konflikter mellom folk som framhever at en blanding av populasjoner med forskjellige arvemessige disposisjoner er sunt fordi det kan styrke forskjellige typer av immunitet, og folk som på kulturelt grunnlag mener det motsatte. (I den grad mentalitet har arvbare forutsetninger, kan en større endring av befolknings-sammensetningen ha implikasjoner for reproduksjonen av en bestemt kultur.)

25. Konflikter som skyldes at noen oppfatter både egne og andres psykiske egenskaper som årsaksbestemt av fysiske rase-egenskaper, og da slik at de egne raseegenskapene oppfattes som de mest høyverdige. (Den egentlige rasisme) [Encyclopedia Britannica gir følgende definisjon av "rasisme": "Racisme is the theory or idea that there is a causal link between inherited physical traits and certain traits of personality, intellect or culture and, combined with it, the notion that some races are inherently superior to others."]

En slik oppstilling, som i og for seg kunne nyanseres mer, burde vise at en observasjon av konflikt mellom mennesker av ulik etnisk opprinnelse kan ha mange mulige forklaringer. Det er derfor utillatelig enkelt uten videre å gå ut ifra at konfliktene demonstrerer en kriminalisert rasisme. De som bedriver denne type folkeopplysning, bør i alle fall ikke bruke forskningen som autoritet for sine synsmåter. Når det gjelder den forskningsmessige status av påstanden i punkt 25, den egentlige rasismen, hadde nok arveforskerne ønsket å presisere den påstanden betraktelig før de ville ha uttalt seg. Men også her synes den generelle regel å gjelde at det er

forskjeller mellom hva folkeopplyserne tror om forskerne og hva forskerne tror om sin forskning..

Kamp om kodene

Det kan vises til forsøk fra flere hold på å få til en begrepsmessig opprydding av argumentene i innvandreredebatten. Når dette synes å ha hatt liten virkning på svart-hvit tenkningen, skyldes det neppe bare at de store mediene har vært dårlige til å informere. Uryddigheten kan heller ikke forklares med at enkelte muligens har kjent en viss forlegenhet for intellektuelt småjuks i den gode saks tjeneste. Mye tyder på at vi står overfor en ideologisk maktkamp, en strid om hvem som skal ha rett til å bestemme hva som er opplysning og hva som er fordommer. I denne striden har flere grupper hatt atskillig å vinne på opprettholdelsen av en viss begrepsforvirring.

Et "flytende" rasismebegrep kan gi flere muligheter til utmanøvrering av konkurrenter. Hvis f.eks. kulturelle, sosiale, økonomiske og rasistiske argumenter glir over i hverandre, kan det bli mulig å fortolke en opposisjon mot en konkret innvandrerpolitikk som moralsk suspekt, uten å behøve å høre på hva de opposisjonelle måtte ha å si om saken. Fra flere studier vet vi at dersom en opposisjon blir stemplet som så foraktelig at ingen vil forsvare den, kan dette innby til overgrep fra grupperinger med aktivistiske disposisjoner. Fysisk forsvar vil da kunne bli oppfattet som en bekreftelse på at opposisjonen er voldelig og farlig, fravær av forsvar som et tegn på svakhet. Begge deler kan provosere fram nye tumulter, og dessuten få godtfolk til å trekke seg ytterligere tilbake fra konfliktfeltet rundt "ekstremistene". Dette kan i sin tur bidra til å gjøre en dominerende ideologi enda mer enerådende.

Den dominerende ideologi i innvandreredebatten kan analyseres på flere måter, både når det gjelder innhold, problemstillinger og svar, og når det gjelder direkte og indirekte interesser bak forskjellige utspill. I denne debatten virker det f.eks. som om både markedsorienterte kommersielle grupper og kulturradikale mediagrupper - med interesser for grenseløse varetilbud og interesser for grenseløse kulturstimuli - kjører innvandrerne foran seg. Dersom opinionen kan bearbeides til å godta at fremmede kulturtilbud bare virker berikende og aldri oppløsende, så har disse gruppene også tatt brodden av en viktig kritikk som ellers kunne rettes mot deres egen virksomhet. For å få dette til, må "kulturen" oppfattes enten som noe universelt for alle folk, eller som vilkårlige valg for det enkelte individs smak og behag. Det som her må tildekkes, blir vår viten om kulturer som kollektive strukturer med en indre sammenheng i tro og tanke, vurdering og verdsetting; og vår viten om at forskjellige kulturer er innbyrdes ulike, samtidig som alle kulturer har grenser for hva de tåler av inkonsistens, dersom de skal kunne forbli funksjonsdyktige enheter.

I et slikt spill blir innvandrerne lett brukt som brikker. Noen av dem har da også gitt uttrykk for at de opplever situasjonen som kunstig. Khalid Salimi uttalte krasst under valgkampen i 1989: "Verken Jon Michelet, Gro Harlem Brundtland eller Erik Solheim vil egentlig støtte innvandrere og flyktninger. De vil ha stemmer og for enkelhets skyld sier de at de vil "bekjempe rasismen". Sosialantropologen Long Litt Woon har funnet den offisielle norske innvandrereholdningen unnfallende. Hun uttalte: "I den norske debatten skilles det ikke mellom likhet og likeverdighet. Derfor vil en nordmann føle seg forpliktet til å mene at "inni er vi like", for ikke å bli stemplet som rasist". Også Carlos Menge har i en artikkel "Vær ikke for tolerante, kjære nordmenn" hevdet at "det norske folk er for tolerante, med tanke på deres

egget beste. Hvis dere tolererer for mye, vil det utvilsomt skape en vond følelse mot immigrantene."

Det innvandrerne ikke har hatt forutsetninger for å uttale seg om, er bakgrunnen for de motsetninger i det norske samfunn som denne debatten har spilt opp til. Når det på 1980-tallet ble hevdet at vi bør ønske flere innvandrere velkomne for å motarbeide nasjonalismen eller for å øke tilgangen på arbeidskraft, så spilte dette opp til konflikter som går tiår tilbake.

Argumentene på 1980-tallet om at det var riktig å ønske et befolkningstilskudd av innvandrere for å holde folketallet i landet stabilt, må ses på bakgrunn av det underskudd på egne barn som fulgte endringene i familiedannelser på 1970-tallet, da det ble ansett for progressivt å hevde at den ekteskapsbaserte familie bare var en konvensjon som ikke hadde noen avgjørende funksjon for reproduksjonen. Disse oppfatningene har i sin tur en bakgrunn i moraldebatten og moralendringen på 1960-tallet, med utbredelsen av et sterkt privatisert syn på seksualitet. Grunnene til at et slikt syn kunne få så stort gjennomslag på den tid, hadde forutsetninger i kulturendringene på 1950-tallet. Dengang tok både europeisk og amerikansk kultur form av en nedbygging av de overindividuelle enheter, av religiøs og nasjonal art, som moralen var begrunnet i forhold til. Dette hang igjen sammen med en 1950-tallsstrid om hva krigen på 1940-tallet egentlig hadde vært for og imot: Sloss vi for nasjonal selvstendighet og mot fremmede inntrengere, eller sloss vi for individuelle menneskerettigheter og mot all autoritær og eksklusiv nasjonalistisk tenkning?

I tillegg til den sprengkraft som her ligger i uforenlige oppfatninger av virkeligheten, kan striden ha fått ytterligere intensitet av at oppfatningene inngår i både psykologiske mønstre for selvrespekt og i kulturelle mønstre for sosial kontroll. Den norsk-amerikanske sosiologen Christen T. Jonassen har dessuten talt om en dyptsittende moralistisk aggresjon som han mener er en nokså vanlig i blant annet norske forsvarsreaksjon i møtet med et perspektivmangfold. Dette kan ha sammenheng med et kulturmønster der også de rene erkjennelsesspørsmål har vært tilordnet en moralsk dimensjon for gode og onde svar.

Det kan spørres om ikke denne type kulturhistorisk bakgrunn kan gi et inntak til å forstå mye av motivasjonskraften i flere aktiviserte miljøer når mange her viser slik iver etter å få koplek kritikk av innvandrerpoltikken sammen med assosiasjoner knyttet til begrepet "rasisme". En slik sammenkopling vanskeliggjør ikke bare en fornuftig debatt om innvandringen, den kan også stoppe oppnøstingen av de trådene som har ført fram til en situasjon der mange mener at en permanent innvandring blir nødvendig. En del aktører i politikk, kulturliv og næringsliv kunne i så fall også håpe å unngå en omfattende konsekvensanalyse av flere av de sosiokulturelle veivalg som disse selv har vært med på gjennom årtier.

De ideologiske motsetninger som dette fører oss over i, kan også gi en nøkkel til å forstå en del av de symbolrike kodene som brukes i den samtidige innvandrerddebatten, blant annet hvorfor henvisningene til nazismen stadig går igjen, et forhold som alldeles ikke er opplagt. Hovedaktørene i den artikulerte avisdebatten om innvandring synes ikke å skille seg nevneverdig i synet på nazismen som en uønsket historisk størrelse. Det symbolstriden står om, er heller hvilken motpart i dagens debatt som har flest likhetstrekk med nazistene: Dersom innvandringsmotstanderne kan fortolkes som fryktsomme, autoritære, kalde og kanskje voldelige nasjonalister som vil diskriminere på rasistisk grunnlag, da har innvandringsliberalerne vunnet. Hvis derimot innvandringsliberalerne kan fortolkes som folk uten dypere nasjonale kjensler, opportuniste og naiviste som kryper for inntrengerne, driver meningssensur og hundser gode nordmenn, da har innvandringsmotstanderne vunnet. Den

som vinner tolkningen av nazismens vesen, har fått et overtak i en strid om kodene, og samtidig et ideologiske herredømme over en rekke av etterkrigstidens debattemaer.

Dersom argumentene til en motpart ikke vurderes etter sin holdbarhet, men bare tas som uttrykk for talsmenneskets plassering på en helsedimensjon for friskt og sykt eller på en moralsk dimensjon for godt og galt, så kan dette virke som en generell anti-intellektualisme. Men, som antydnet, det kan også være uttrykk for noe som kanskje er alvorligere. Når innvandrerkritikere ikke bare møtes med moralsk fordømmelse, men også plasseres i kategori med nynazisme, vil dette vekke følelser av frykt, både hos dem som sier det og hos dem som hører det. Samtidig er dette i dag en relativt ufarlig frykt, en frykt for en minoritet som vi kjenner og som vi vet hvordan vi skal forholde oss til. Denne type av konfliktforståelse, og fryktmobilisering, kan dermed dekke over andre og mer uhandterlige former for frykt og usikkerhet. Vanskene med å forene ønsker om alles rett til kulturell egenutvikling og ønsker om alles integrasjon, vansker med å forene et program for kulturelt mangfold med frykt for et argumentativt mangfold, for ikke å snakke om vanskene med å forene humanistiske prinsipper med de langsiktige globale utsikter til befolkningsutvikling, dette kan på en måte alt sammen feies under teppet dersom kritikerne kan fortolkes som "rasister". Hvis vi ville trekke en dramatisk historisk parallell, kunne vi nevne sekstenhundretalls menneskenes frykt ved vanskene med å forene en forskning tilordnet mekanisk fysiske forklaringer med en bestemt form for teologisk orden; denne frykten ble etter all sannsynlighet dempet når kritikerne kunne defineres som "kjettere", en kjent kategori. Når en frykt festes til noe vi vet hvor vi har, og som det er lett å mobilisere forargelse mot, så kan den, iallefall på kort sikt, gli over i en følelse av sikkerhet. Behovet for en slik sikkerhet kan til og med medvirke til at vi provoserer noen til å gå inn i kjetter-rollen. Men en slik ideologisk basert sikkerhet kan på sikt likevel vise seg dyrekjøpt. Uavhengig av vår egen ideologiske orden kan det i den omliggende verden foregå avgjørende historiske endringer, i vår tid av økologiske, demografiske og nasjonal art. Jo mer vi velger å ideologisere oss bort fra de dilemmaer som disse endringene stiller oss overfor, dess mer dramatiske kan utfordringene bli for neste generasjon.

Tabuene tildekker

Rasisme-fortolkningen av konfliktdimensjonene i innvandringsdebatten har preg av en tabuisering, av forsøk på å hindre rasjonelle analyser ved å mørklegge mulige motforestillinger. Fra psykologisk forskning vet vi at slik tabuisering ofte tildekker ting som kunne gitt oss vesentlig innsikt, hvis vi ville forholde oss mer analytisk til dem.

Dersom vi forfølger tankegangen til dem som sier de frykter for at enhver legitimering av opposisjonen mot innvandringen vil føre til rasisme og fascisme, så kommer vi raskt opp i flere selvmotsigelser. For det første kan en tabuisering av viktige samfunns-spørsmål, presumptivt for å redde demokratiet, i seg selv være en form for under-graving av et åpent diskuterende demokrati. Tabuisering forhindrer kommunikasjon og dermed mulighetene for en kritisk sortering av holdbare og uholdbare argumenter, på begge sider. Opposisjonen kan miste troen på at det i vårt samfunn nytter å kjempe med demokratiske midler. Dette kan fremme apati eller oppslutning om ikke-demokratiske organisasjoner som fritas fra å måtte argumentere for sine syn på offentlige arenaer, dette som noen vil kalle for tyske tilstander. I

det norske tilfelle kunne tabuiseringen føre til en fordreining av argumentene til en organisert opposisjon, FMI har faktisk hatt et punkt i sine statutter rettet mot rasisme, og til en feilvurdring av virkningen av egne reaksjoner. Paradoksalt nok kan de som vil tabubelegge en kritisk opposisjon, komme til å ikke bare fremme den agresjon de vil bekjempe, men også til å motarbeide det de demokratiske verdier de vil forsvare. Hvis de f. eks. vil at politikere ikke skal ta hensyn til kritikken av fremmedkulturell innvandring, fordi en slik kritikk kan komme i konflikt med viktige verdier i vår politiske kultur, som alle individers like rettigheter, så kan de langsiktige virkningene av en slik politikk godt bli at de kulturelle forutsetninger for vår spesielle likhetstenkning blir svekket. Teoretisk kan det på sikt også tenkes at en politikk som vil fremme et kulturelt mangfold i hver stat, vil være med på å utvanne en viktig forutsetning for et fungerende mangfold av ulike stater, som hver ivaretar sin form for kultur og forpliktende moral.

Den automatiske rasismefortolkning på etniske konflikter tildekker. Det kan blant annet spørres om den ikke mellom annet tildekke kulturdimensjonen i konfliktene. Sosialantropologen Arne Martin Klausen skrev for noen år siden følgende om slike konflikter: "Ser man på de mest alvorlige konflikter rundt i verden, er de aller fleste å betrakte som kulturkonflikter i den forstand at det dreier seg om kamp om retten til ressurser, kontroll over ideologi eller retten til å bevare egenart. Hvis man skal ha håp om å minske konflikten og finne løsninger på den, er det viktig å ha dette klart for øyet. Vi må således øke kunnskap og bevissthet om kulturforskjellenes betydning og dybde. Lenge har vi forkynt budskapet om at "inni er vi like". I en viss forstand er dette riktig, men når det gjelder oss selv, vil vi at egenart skal sitte dypt og ikke utenpå. Kanskje er den bekymring som mange har idag om norsk kulturs svake stilling overfor påvirkning utenfra, ikke så vesens-forskjellig fra det som kommer fram i noen av leserbrevene, omenn formulert litt mindre intellektuelt."

Klausen har privat fortalt at han hadde fått ubehageligheter fra flere hold når han skrev slike ting som angivelig "kunne bli brukt av rasistene". Spørsmålet burde stilles om dette er en tilstrekkelig og troverdig begrunnelse for reaksjonene. Eller om disse, tilsynelatende moralske grunnene, dekker over en frykt for at spillet skal komme ut av egen kontroll. En uttalt frykt for at ens konkurrenter vil være rasister, kan til og med dekke over en frykt for at de nettopp skulle vise seg å ikke være det, men tvert om mennesker med aktverdige og gode grunner for sine syn.

En ensidig fokusering på problemstillingen rasisme mot humanisme kan tildekke flere forhold, og flere typer av utfordringer som vi i vår tid burde tatt opp til alvorlig diskusjon. For eksempel den spenningen som er oppstått mellom land med ressursmangler og en raskt økende befolkninger og land med stort forbruk men med et fødselstall under reproduksjonsgrensen. Ifølge det amerikanske Population Reference Bureau beregnes den europeiske befolkning, medregnet hele Sovjetunionen, å kunne synke fra 15,3 pst til 10,6 pst av verdensbefolkningen i tidsrommet 1988 til år 2020. Samtidig vil den afrikanske andel av verdensbefolkningen øke fra 12,1 pst til 18,6 pst. Som et sammenlikningsgrunnlag kan vi nevne beregninger fra 1920 som gikk ut på at Europa med Sovjetunionen den gang hadde 27 pst av verdensbefolkningen og Afrika 8 pst. For å kunne bedømme dramatikken i endringene av fordelingen av verdens-befolkningen, bør dette ses i sammenheng med utviklingen av de absolutte tall: Omkring år 1800 passerte verdensbefolkningen den første milliard, den andre milliard ble passert rundt 1930, den tredje rundt 1960, den fjerde midt på 1970-tallet, den femte på slutten av 1980-tallet. Den sjette milliard ventes å bli passert innen århundrets utgang og i løpet av de to første decennier av neste årtusen ventes folketallet å ha kommet opp i åtte milliarder, og det er et tall som enkelte økologer har anslått som et tak for hvor mange

mennesker det maksimalt bør bo på denne klode, hvis vi skal ha en noenlunde forsvarlig levestandard og ikke ødelegge for mye av de ikke-fornybare ressurser som også våre etterkommere skal leve av. Den nåværende utvikling kan med andre ord føre til et helt uholdbart befolkningspress, dersom vi velger å bare forholde oss til inn og utvandring på et individuelt og humanitært grunnlag.

Slike forhold fører videre over i spørsmålet: Hva er det som hindrer oss - nordmenn og europeere - fra å føre en rasjonell diskusjon om langsiktig befolkningspolitikk? Av og til kan det virke som vi internt foretrekker det Gaston Thorn har kalt for et kollektivt selvmord framfor å ta inn over oss enkelte dilemmaer som blir særdeles ubehagelige i en kultur som ensidig knytter moral til enkeltindivider. Av og til kan det virke som vi forsøker å unngå de ubehagelige dilemmaene ved å tro at de vil løse seg selv av historiske lover, ialle fall hvis vi spør på med litt u-hjelp. Men dessverre er det lite som tyder på at befolkningsspørsmålet i verden løser seg selv, som en virkning av en antatt universell lov om demografiske overganger, bygd på en antakelse om at redusert dødelighet etter en tid automatisk vil føre til en tilsvarende reduksjon av fødeselstallet i en befolkning.

Etter all sannsynlighet står vi overfor dilemmaer som det ikke gis entydige humanistiske svar på. Det er tvilsomt om det lar seg gjøre å finne bærekraftige økologiske løsninger på i-landenes forbruksmønster og på u-landenes barneavl, innenfor rammen av det vi oppfatter som humant og rimelig. Vi kommer opp i moralske dilemmaer enten vi velger å la millioner av barn dø av mangel på livsressurser, eller vi velger betingelsesløst å hjelpe dem til å overleve og dermed skape et enda større ressurspress og enda større problemer for neste generasjon; eller vi sier at vi hjelper dem, men at vi gjør det på vilkår av at vi får bestemme over deres befolkningspolitikk. Det sistnevnte alternativet vil også bli møtt med moralske protester, med henvisninger til menneskerettig-hetserklæringer og til andre velmente konvensjoner, og da blir det nødvendig å ha tenkt gjennom hva som er universelt og hva som er tidsbestemt ved disse erklæringene. Dette burde ha vært en hovedoppgave for radikale kulturarbeidere. Men istedenfor å forholde seg historisk reflektert til tilstrekkeligheten ved overleverte fortolkningskategorier, opplever vi fra dette hold stadig en enkel moralisering, som om dilemmaene ikke eksisterte og som om alt var et spørsmål om å ville det gode framfor det onde.

Moralistiske problemstillinger etter mønsteret rasisme versus menneskeverd kan virke dobbelt tildekkende. En ensidig fokusering på rasisme gir en tildekking av alle de andre mulige forklaringer på konfliktene. En ensidig fokuseringen på menneskeverd gir en tildekking av at dette alternativet i lengden neppe lar seg gjennomføre etter kjent oppskrift, med den befolkningsutvikling som vi etter alt å dømme står overfor. I denne situasjonen kan det virke nokså forunderlig at en problemstilling som er så tildekkende har fått den status den har, i politiske partier og i næringsliv, i organisasjoner og i tunge media.

Når denne problemstillingen likevel tas for gitt, og forsvares med stor aggressivitet, kaller dette på forklaringer. Pressens presentasjon av saken blir da ikke mer enn ett ledd i en større kjede. En annen forklaringsledd blir politikernes disposisjoner. På 1980-tallet åpnet sentrale politikere for en praksis i innvandringsaker før dette var demokratisk gjennomdrøftet, samtidig som myndighetene ga offentlig støtte til en type av opposisjon og motarbeidet en annen. Flere næringslivsfolk har vært mer interessert i kortsiktig lønnsomhet for egne bedrifter enn i omfattende sosiale omkostninger av sine disposisjoner. Forskerne, som skulle utrede og systematisere alle sentrale sider ved saken, har ofte kommet til å oppfattet seg som talsmenn for bestemte klienter. Forskjellige organisasjoner med ideelle målsetninger har alt for ofte tatt det for gitt at deres gode hensikter også fører til gode resultater. Løse grupper har

tolket signalene slik at de legitimt kan opptre som et voldelig moralpoliti mot meningsavvikere. Innvandringsmotstanderne og andre som dette har gått ut over, har av og til overreagert på måter som er blitt oppfattet og tolket av de øvrige aktører som en bekreftelse på at deres fordømmer er de riktige.

Vi står kort sagt overfor et problemfelt som er blitt lite rasjonelt behandlet av mange grunner. I denne situasjon ville det være ønskelig med mye informasjon, og med innspill av andre tilnærminger enn de tilvante, for om mulig å få til en mer framtidorientert vridning på debatten.

Litteratur: J. L. Talmon: *The Origins of Totalitarian Democracy*, London 1952. Anders Lange og Charles Westin: *Etnisk diskriminering och social identitet*, Liber, Stockholm 1981. Anders Lange: *Refleksjoner kring rasism*. Ceifo, Stockholm. Anne Edith Djupvik: *Innvandrere - en risikogruppe innenfor det psykiske helsevern*, Oslo 1982. Inger-Lise Lien: *Sosialkontorenes plass i innvandrernes problemløsningsrepertoar*, Inst. for samfunnsforskning 1986. Søren Krarup: *Rapport fra en borgerkrig*, København 1986. Tor Birkeland: *Politisk asyl i Norge*, Oslo 1987. Eduardo Farah: *Økologisk ideologi*, København 1987. Bente Puntervold Bø: *Innvandring eller utestengning*, Oslo 1987. Annette Thommesen: *NOAS ark - Norge og utfordringen*, Oslo 1987. Khalid Salimi: *Rasismens røtter*, Oslo 1987. Magnhild Ullsvik Hansteen: *Norge for alle?* Oslo 1987. Wenche Veierød (red): *Arbeid med flyktninger, asylsøkere og innvandrere*, Statens flyktningesekretariat 1987. *St.meld.* nr. 39 (1987-88) Om innvandringspolitikken. Dag Leraand (red): *Verdens flyktninger*, Oslo 1988. P.C. Mathiessen: *Befolkningsudviklingen*, København 1988. *Newsweek* 31. okt. 1988: "A Treat to Europe's Future". Kåre Vassenden: "Hvor mange utlendinger er det i Norge?", s. 11-14 *Samfunnsspeilet* 3/1988. Kåre Vassenden og Lars Østby: "Barnetall og fruktbarhet blant innvandrere i Norge", s. 26-30, *Samfunnsspeilet* 2/1989. Åke Daun og Billy Ehn (red): *Bland-Sverige. Kulturskilnader ock kulturmöten*, Stockholm 1989. Bjørn Fryklund og Tomas Peterson: "Vi mot dom" *Det dubbla främlingskapet i Sjöbo*, Lund 1989. Uffe Østergård: *En nation af mange nationer?*, Center for kulturforskning, Århus 1989. Ray Honeyford: *Udviklingen af et flerfolket samfund*, København 1989. Kaare Ruud: *Hva skjer med Norge?*, Slependen 1989. Arne J. Myrdal: *Sannheten skal fram*, bd.1, Lunderød 1990. *SosiologNytt*, Oslo, nr. 1 1990: Vinterseminar om innvandring. Tore Bjørgo: *Vold mot innvandrere og asylsøkere*. NUPI-rapport nr. 136, 1989. *Population Studies* no. 2, 1990: "World Demographic Trends and Their Consequences for Europe". *Time International* nr. 15 1990: "Beyond The Melting Pot". Nora Ahlberg: *New Challenges - Old Strategies. Pakistani Muslims in Norway*, Transactions of the Finnish Antropological Society, no. 25, 1990. Lars Østby: *International Migration to Norway 1989*, Rapport 90/24 fra Statistisk Sentralbyrå, Oslo 1990. Göran Englund og John Wilthorn: *Svensk flyktningpolitik. En kritisk betraktelse*, Stockholm 1990. Gudmund Hernes og Knud Knudsen: *Svart på hvit. Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere*. FAFO-Rapport nr. 109, Oslo 1990. Thomas Hylland

Eriksen: *Veien til et mer eksotisk Norge*. Oslo 1991. Grete Brockmann: *Europeisk integrasjon og innvandring fra "tredje land"*. Inst. for samf.forsk. 91:11, Oslo 1991. Sturla Falck: *Utlendinger og kriminalitet*. Barnevernets utv.senter, Oslo 1992. Hans Magnus Enzenberger: *Den store vandringen*. Oslo 1993.